

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

І відгукнеться "Слово..." в нас

(Методично-бібліографічні матеріали до проведення
свята книги)

Чернігів – 2000

Видання вміщує методичні поради бібліотекам щодо проведення свята книги "І відгукнеться "Слово..." в нас", присвяченого 200-літтю першої публікації "Слова о полку Ігоревім". Захід розраховано на широку читацьку аудиторію.

Матеріали видання радимо також використати при відзначенні 850-річчя з дня народження князя Ігоря Святославича (1151-1202 рр.) у 2001 році.

Матеріал підготувала: О. Рижаєва
Відповідальний за випуск: Д. Набок
Гравюри художника В. Леоненка
Ком'ютерне макетування: Н. Рожкова

Ризограф ОУНБ ім. В.Г.Короленка

Є твори, які спалахують на літературному обрії сліпуче, яскраво, мов метеори, але так само скоро й гаснуть. Є книжки, які читаються з неослабним інтересом, але не залишають тривалого сліду в душі. Є книжки, які ми цінуємо, пам'ятаємо і час від часу звертаємось до них, щоб знову напитися з їх чистих джерел і взяти снагу на дальшу життєву дорогу. Але є й твори, які стають ніби життєдайним ґрунтом для культурного розвитку цілих народів. Вони наче те коріння, що живить багато поколінь соками рідної землі.

Література всіх часів і народів знає небагато таких творів, які б захоплювали нові й нові покоління, перетинали межі країн і материків, здобували все ширшу й гучнішу славу. Саме до таких шедеврів світової літератури належить безсмертна пам'ятка епосу Київської Русі "Слово о полку Ігоревім". Це один із найвищих злетів світової літератури й мистецтва, один із найдосконаліших проявів людського духу, одна з найбільших вершин художньої думки.

Більш ніж вісім століть відділяє нас від часу виникнення цього твору, але він і досі не перестає хвилювати своєю поетичною красою, своїм благородним, високогуманним і патріотичним змістом, свіжістю й неповторністю. Протягом двох століть, починаючи з часу його першої публікації, цей незвичайний твір привертає увагу широкого кола читачів і дослідників.

Мабуть, жодне видання не викликало стількох роздумів, суперечок, стількох несподіваних версій і здогадок - іноді навіть протилежних одна одній - як "Слово о полку Ігоревім".

Вплив геніального твору на літературний процес нашого часу складний і багатоплановий. Його творче освоєння йде у кількох напрямках: перш за все, переклади і переспіви величної пам'ятки; використання мотивів і образів, лексики "Слова" як мозаїчних вкраплень в оригінальній прозовій чи поетичній творчості різних письменників; нарешті, сама естетична культура нашої літератури якоюсь мірою зростала під впливом давньоруської поеми. Такі твори, як "Слово", ніколи не втрачають своєї актуальності, вони ніби пристосовуються до нових умов часу.

Перша публікація "Слова о полку Ігоревім" у 1800 році в Москві любителем і збирачем пам'яток давнини графом О. І. Мусінім-Пушкінимвспшробітництвізз'ченими-архівістами О. Ф. Малиновським та М. М. Бантишом-Каменським дала геніальному творові нове життя.

Відзначення цієї події, гадаємо, для працівників бібліотек є доброю нагодою допомогти читачам по-новому поглянути на давньоруську пам'ятку, адже не секрет, що геніальних авторів і їх творіння, як це часто буває, здебільшого у нас люблять перетворювати на ікони, яким поклоняються, по-сугі, не знаючи про них нічого, крім загальновідомих фактів-штампів.

200-літтю першої публікації "Слова о полку Ігоревім" радимо присвятити **свято книги "І відгукнеться "Слово..." в нас"**, до якого пропонуємо включити **усний журнал "Чарівна квітка слов'янської поезії" та виставку-вернісаж "Слово о полку Ігоревім" у мистецтві"**.

Усний журнал пропонується провести за таким планом:

1-а сторінка: "Слово о полку Ігоревім - знайоме і незнайоме". (Бесіда літературознавця або викладача літератури).

2-а сторінка: "Стежками Чернігово-Сіверщини". (Повідомлення краєзнавця).

3-я сторінка: "В золотій оздобі "Слова". (Бібліографічний огляд прозових

творів українських письменників, створених під впливом "Слова о полку Ігоревім").

4-а сторінка: "Словами "Слова" мовимо сьогодні". (Літературно-музична композиція).

Завершить свято книги виставка-вернісаж репродукцій художніх полотен, графічних робіт, скульптур та альбомів майстрів образотворчого мистецтва на теми "Слова".

Хотілося б, щоб під час свята бібліотекарі вели мову не тільки і не стільки про саме "Слово", скільки про його вплив на оригінальну творчість українських авторів. Захід має донести до читачів основну думку: "Слово" і понині - це джерело, з якого черпають натхнення талановиті літератори, його образи надихають на створення чудових зразків літератури і мистецтва.

Розпочне усний журнал сторінка **"Слово о полку Ігоревім"-знайоме і незнайоме"**. Вона має окреслити коло проблем, які виникали й виникають навколо давньоруської пам'ятки.

"Слово" стало предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Нараховується більш ніж півтори тисячі спеціальних, йому присвячених, робіт. Відзначення цієї події, гадаємо, для працівників бібліотек є доброю нагодою допомогти читачам по-новому поглянути на давньоруську пам'ятку, адже не секрет, що геніальних авторів і їх творіння, як це часто буває, здебільшого у нас люблять перетворювати на ікони, яким поклоняються, по-сугі, не знаючи про них нічого, крім загальновідомих фактів-штампів.

200-літтю першої публікації "Слова о полку Ігоревім" радимо присвятити **свято книги "І відгукнеться "Слово..." в нас"**, до якого пропонуємо включити **усний журнал "Чарівна квітка слов'янської поезії" та виставку-вернісаж "Слово о полку Ігоревім" у мистецтві"**.

Усний журнал пропонується провести за таким планом:

1-а сторінка: "Слово о полку Ігоревім - знайоме і незнайоме". (Бесіда літературознавця або викладача літератури).

2-а сторінка: "Стежками Чернігово-Сіверщини". (Повідомлення краєзнавця).

3-я сторінка: "В золотій оздобі "Слова". (Бібліографічний огляд прозових творів українських письменників, створених під впливом "Слова о полку Ігоревім").

4-а сторінка: "Словами "Слова" мовимо сьогодні". (Літературно-музична композиція).

Завершить свято книги виставка-вернісаж репродукцій художніх полотен, графічних робіт, скульптур та альбомів майстрів образотворчого мистецтва на теми "Слова".

Проте чимало проблем "Слова" все ще залишається невирішеними. Величний твір містить ще багато нез'ясованих, суперечливих питань, а подекуди, взагалі, "темних місць".

Одна з головних проблем словознавства - пошуки автора твору, встановлення його імені, адже ні в самому "Слові", ні в інших літературних пам'ятках даних про автора немає. Основне джерело наших уявлень про нього - текст "Слова".

Хто ж він? Ким постає з єдиного свого творіння? Чому ми низько схиляємо голову перед незнаним і далеким предком, що жив за вісім століть до нас? Чим він нам такий дорогий і рідний?

Всі намагання точно з'ясувати, ким був автор "Слова", не виходять за рамки гіпотез. Автор шукали і серед ченців, і князів, і смердів, воєвод і бояр, і навіть

княгинь!

Деякі дослідники вважають, що автор був учасником походу Ігоря Святославича і разом із ним знаходився у полоні. Інші це заперечують. Багато хто вважає, що автор пам'ятки належав до вищого класу тодішнього суспільства, але все більше прихильників здобуває точка зору, що він був наставником, вчителем і порадиником князя Ігоря.

З приводу походження автора є декілька гіпотез. Одні вважають його чернігівцем, що підтверджується деякими мовними рисами "Слова". Багато дослідників вважає автора киянином, бо він засуджував похід Ігоря і звеличував київського князя Святослава. Є гіпотеза М. Грушевського про двох авторів "Слова" та інші версії.

Існують намагання ототожнити автора твору з реальними історичними особами, в т. ч. і з самим Ігорем, хоча ця версія дуже сумнівна

В українській художній літературі намагалися змалювати образ автора "Слова" так, як вони його уявляють, В. Шевчук у романі "Велесич" та В. Малик (роман "Черлені щити").

Все більшу кількість прихильників здобуває останнім часом думка, що автором пам'ятки був професійний поет-сгавець, наблизений до одного з князів.

Безсумнівно одне - автор геніального твору був не тільки видатним поетом і публіцистом, але й високоосвіченою на той час людиною, прекрасно знайомою з тодішньою літературою, зокрема, літописною.

Одним із спірних питань у вивченні "Слова" є питання про йогожанрову форму. Деякі дослідники вважають, що визначити чітко його жанрову належність неможливо, оскільки в ньому поєднуються ознаки кількох жанрів. Сам автор називає свій твір то словом, то піснею, то повістю. Отже, тут наявні ознаки жанрів ораторського твору, героїчної пісні та воїнської історичної повісті. Такий сплав різних жанрових форм в одному творі, однак, не знімає необхідності віднесення твору до якоїсь конкретної жанрової форми на основі домінуючих ознак. Академік Д. Лихачов вважав це неможливим на тій підставі, що пам'ятка займає проміжне місце між літературою і фольклором.

Значна частина дослідників вважає, що твір чи не найбільше відповідає жанровим ознакам героїчної поеми. Але подібно до багатьох геніальних творів "Слово" виходить за межі жанрових традицій свого часу, ось чому безплідні намагання точно та вузько визначити жанрову природу пам'ятки - то як "билину XII століття", то як твір світського красномовства, то як воїнську повість і т. д. Дуже влучним є вислів того ж Лихачова, що жанр "Слова" - це саме "Слово".

Довкола питання, чим написано "Слово о полку Ігоревім" - віршем чи прозою - також ведуться суперечки. Безсумнівим є те, що у творі наявна певна ритмічна організація мови. Ще в першій половині XIX ст. найвизначніші цінителі й знавці "Слова" О. Пушкін, М. Максимович, В. Белінський вказували на його спорідненість з українськими народними думами. Деякі дослідники, зокрема, П. Куліш, вважали, що форма "Слова" не збігається з формою дум лише тому, що пам'ятка дуже спотворена. М. Драгоманов підкреслював, що і розмір, і рима, характер і дух "Слова" - точнісінько як в українських думах.

Ці питання ще чекають свого вирішення, але багатьом зрозуміло, що лірична схвильованість пам'ятки, а не елементи віршового ритму робить "Слово" твором поетичним за перевагою.

Прийнято зіставляти композицію давньоруської поеми з побудовою великого музичного твору Ми відчуваємо ту ж динаміку, плинність, внутрішню вмотивованість і разом з тим несподіваність переходів. Не дивно, що сюжет "Слова", його висока поезія лягли в основу видатних музичних творів,

надихнули О. Бородіна на створення опери "Князь Ігор", а М. Лисенка - чудової композиції "Плач Ярославни". Натхнення в "Слові" шукали численні майстри образотворчого мистецтва, зокрема, художники, які виконали цілу галерею картин, ілюстрацій та гравюр на теми славетної пам'ятки - В. Васнецов, М. Періх, Г. Нарбут, Г. Якутович, І. Глазунов та ш. Серію картин на теми та сюжети "Слова" створила Г. Маковська. Вони не є протокольною ілюстрацією до тексту твору, а образним осмисленням тогочасної реальності, індивідуальною інтерпретацією подій. Над образами "Слова" працювали майстри екслібрису, скульптори і т. д.

(З творчістю цих митців, а також творами майстрів образотворчого мистецтва Чернігівщини, про яких піде мова далі, радимо познайомити читачів під час **виставки-вернісажу "Слово о полісу Ігоревім" в мистецтві"**, що відбудеться по закінченню усного журналу).

ПАМЯТНИК БОЯНУ
В НОВГОРОДЕ-СЕВЕРСКОМ

Продовжить захід повідомлення краєзнавця **"Стежками Чернігово-Сіверщини"**.

"Слово о полку Ігоревім" нерозривно пов'язане з Чернігово-Сіверщиною і деякими сусідніми з нею районами. Це підтверджується і його змістом, і чітко виявленими місцевими (чернігово-сіверськими) симпатіями автора, і своєрідністю її мови та спільністю "Слова" з культурно-літературним життям древньої Чернігово-Сіверської землі.

Головний герой твору Ігор Святославич був новгород-сіверським князем, а в останні роки життя - чернігівським. За думкою академіка Б. О. Рибаківа, він похований у Спаському соборі м. Чернігова -усипальниці чернігівських князів.

Багато дослідників пам'ятки висловлюють припущення про зв'язок автора поеми з Чернігово-Сіверською землею. Фактори мовного характеру дають підстави вважати його сіверянином. Звичайно ж, така версія є надзвичайно привабливою для всіх, чиє коріння тут, на чернігівській землі.

Зв'язок "Слова" з нашим краєм цим не обмежується. Перекладами і переспівами пам'ятки у свій час займалися М. Вербицький, український поет і педагог, Б. Грінченко, Л. Забашта, вплив "Слова" можна знайти в творах поета Г. Ковалюка, драматурга І. Кочерги та ін. Сучасну реконструкцію тексту пам'ятки на основі старослов'янського правопису здійснив М. Ткач, відтворивши природне звучання кожного слова

Історик О. Маркевич, письменник П. Куліш, літературознавець і педагог С. Маслов, літературознавець і бібліограф В. Каллаш - всі вони внесли свою частку в дослідження пам'ятки. Багатьом на Чернігівщині і за її межами відоме прізвище С. Воїнова з Новгород-Сіверського бібліофіла, збирача матеріалів про "Слово" та одного з найактивніших його популяризаторів. Давньоруській поемі присвячені ряд графічних робіт В. Леоненка, чернігівського художника, майстра екслібрису, лауреата ряду конкурсів, та В. Лопати, заслуженого художника України (народився в Н-Басані Бобровицького р-ну), твори народного майстра різьби по дереву А. Штепи, уродженця с. Сваричівка Ічнянського району.

Продовжить усний журнал сторінка **"В золотій оздобі "Слова"** у формі бібліографічного огляду художніх прозових творів українських письменників, що зазнали впливу "Слова о полку Ігоревім". До огляду радимо включити (на вибір) романи Ю. Яновського "Вершники", О. Гончара "Прапороносці", М. Стельмаха "Дума про тебе", С. Скляренка "Святослав" і "Володимир", П. Загребельного "Диво" та "Смерть у Києві", В. Малика "Черлені щити", В. Шевчука "Велесич", А. Хижняка "Данило Галицький", Д. Міщенко "Сіверяни", Р. Іванченко "Гнів Перуна" та "Золоті стремена", п'єсу І. Кочерги "Ярослав Мудрий" і навіть фантастичне оповідання Л. Коваленка "Ярославна".

Підготувати огляд бібліотекарям допоможе видання: Пінчук С. П. Чарівне зерно поезії: Літ. - критич. нарис. - К.: Рад. письменник, 1986.-219 с.

Інформацію щодо конкретних фактів, історичних осіб, дослідників та перекладачів пам'ятки тощо, а також бібліографію до кожної статті можна знайти у виданні:

Енциклопедія "Слова о полку Игореве": [В 5-ти т] /Редкол.: Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев и др. - Спб: Изд-во "Дмитрий Буланин", 1995.-Т. 1-5.

Завершує усний журнал **літературно-музична композиція** з творів на теми "Слова" та написаних під його впливом **"Словами "Слова" мовимо сьогодні"**. У композиції радимо використати музику з опери О. Бородіна "Князь Ігор" та композиції М. Лисенка "Плач Ярославни".

Літературно-музична композиція

Ведучий: "Слово о полку Ігоревім"... Перлина давньоруської літератури, пресвітлий витвір генія, що загубився десь у буремних трудах і днях історії свого народу. Без імені, без іпостасі, пройшов він дужо і трепетно крізь сльози, піт, кров століть, бо він був думним сином свого часу, його нервовим згустком, його сумлінням, чистим, як проміння сонця.

Поезія - талан сміливих і молодих. Та ще така, як "Слово", де все - жага, експресія, любов і гнів, порив до краю рідного і свого народу. Ця висока поезія надихала і надихає талановитих митців на створення прекрасних творів, у яких чути відгомін "Слова о полку Ігоревім".

Читець 1: Воскресни, Бояне, пресвітлий співаче! Та де ж ти так довго ночуєш? Давно вже по тобі Слов'янщина плаче, А ти нас, Бояне, не чуєш? Воскресни, воскресни, вже літо надходить, Вже зоря нам ясна світає, Лиш сонце на небі без тебе не сходить, Бо сонце на тебе чекає.
(Федькович Ю. "Воскресни, Бояне!").

Читець 2: Чи не добре б нам, брати, зачати Скорбне слово у скорботну пору, Як мужам до мужеського збору, Не як дітям у дзвінки бряжчати? Вирядім ми слово до походу Не в степи куманські безконечні, А в таємні глибини сердечні, Де кують будущину народу.
(Франко І. "На старі теми").

Читець 1:1 досі нам сниться, І досі маниться Блакитного того Дону Шоломом
напитись. Від роду до роду Сю далеку воду

Ми співали - споминали,
Як мрію - свободу.
Якби-то нам з Дону
Та не було грому,
То вже б ми над Бугом, Сяном
Не дались нікому.
Якби-то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними панцирами
Сперлися з ордами!

(Франко І. "На старі теми").

Читець 2: Сонце пливе над землею — чому ж ти не спалиш ворогів;
вітри віють у полі - так завійте ж, ударте в очі ворогам! О земле, земле Руська,
яка ти багата і яка ти нещасна!

(Скляренко С. "Володимир").

Читець 1: Ні, вже не знати спокою! Туга пече, як змія!
Свиснув Овлур за рікою, - Чуєш ти, земле моя?
Сідлані коні готові... Геть із ласкавих тенет!..
Сон увірвався Кончакові, Буря колише намет

(Рильський М. "Свиснув Овлур за рікою...").

Читець 2: Туга і журба розлилась по Руській землі. Де сила ваша, князі руські? Де вої, що можуть золоченими шоломами Дон випити, а Волгу веслами розплескати? Чому замовкли ваші серця, з міцного булату викувані, хоробрістю гартовані? Онуки Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха! Навіщо схилили перед ворогом свої стяги й вклали у піхви мечі пощерблені? Навіщо славу дідівську зганьбили?..

Ставайте ж, господини, в золоті стремена, за обиди чад ваших, за землю Руську!

(Іванченко Р. "Золоті стремена").

Читець 1: Хай задзвенить прадідна наша слава! Хай загримлять червленії щити! То не дамо ж гнізда свого в обиду, Вперед, на бій за землю нашу рідну, За Київ наш, державний і святий!

(Кочерга І. "Ярослав Мудрий").

Читець 2: Спить земля охмарена і славна, А в Путивлі кряче віща птиця. І горює-квилить Ярославна На світанні рано, як зегзиця.

(Малишко А. "Плач Ярославни").

Читець 3: О вітре, вітрило! Слово єдине Скажи: Чому Вієш супрутній, мій господине, Князю мому? Дужий мій, дужий! Поле в пожарі - небо в диму, Військо у полі - горе в дому. Стріли хановські в груди йому, Вітре, чому?

(Первомайський Л. "Плач Ярославни").

Читець 1: Твій вогонь, як прокляття, палає,
Тим, хто чорну змуштровує рать... Тим, що хочуть заграв
виднокраю, Тим, що хочуть твій степ потоптати! На валу ти
стоїш вже оддавна, Але що поміж складок плаща? Зорить в
темінну даль Ярославна, Рукоятку стиснувши меча.

(Братунь Р. "Ярославна").

Читець 2: Затьмарення віщого крила Лягли на церковні хрести. Чого ж ти його не спинила, -Сказала: "Іди, коли йти... Іди, не зважай на прикмету -їх безліч на ратнім шляху." А хмари, мов чорні замети, Згущались на бурю лиху.

(Воронько П. "Ярославна").

Читець! Ярославно, Ігор знову кличе, Шле гінця з далекого полка, Сяє сонце яре, бунтівниче, Пил походу щоки опіка

І тобі насниться в непокої Мій бліндаж, мій рай земний і дім, Де я п'ю із битви грозової, Захистившись іменем твоїм.

(Малишко А. "Ярославно, Ігор знову кличе").

Читець 3: За пісню з поночі,
печальну й сумну Снопи нових пісень

узяти хочу; За материну ранню сивину Візьму
вінки нестоптані
дівочі. Усе візьму, що в мене
вкрали війни, Що ви не доорали,
орачі, Усе візьму, що світ мені
ще винен... ... і зійде рута,
і помруть мечі.

(Жолоб С. "Ярославна").

Читець 2: Побідним вогнем осіянна
Славетна Путивльська земля. Спасибі тобі,
Ярославно, За плач, що серця окриля. За вірність,
що в кожному столітті Квітчала нам шлях бойовий,
За пісню, що вперше на світі Змінила твій плач
віковий.

(Воронько П. "Ярославна").

ПАМЯТНИК ЯРОСЛАВНЕ
В НОВГОРОДЕ-СЕВЕРСКОМ

Ведучий: Справжні художні твори живуть віки, і не тільки тому, що їх вивчають і перечитують, а й тим духовним досвідом, який у них закладено. Трепетна, за всіх і все болюча душа- тривожна і вічна загадка. Творчість — це насамперед неспокій. Чи міг постати з байдужості такий шедевр, як "Слово о полку Ігоревім"? Ні й ні! Холодна пісня, не пройнята сердечним болем, думою про те, що нас тримає на цій землі, не викликала б у нас відлуння, захвату. Любов до краю рідного, до волі й долі свого народу, яку підніс над смутним світом співучий, мудрий предок - наш вічний скарб, вогонь, що гріє серце в печалі й щасті. І заповіт. І водночас пересторога, де бездуховність, безісторичність, там і безсилля. Можна убити мечем, ракетою, а можна й словом. Орди, які готують зброю на наше тіло, спершу убити прагнуть душу, вирвати її з грудей, де б'ється серце наших хоробрих, мудрих та не завжди обачних предків. Будьмо достойні їх у кращому й не забуваймо уроків смут і розбрату, які не раз оплачено дорогою ціною.

"Слово о полку Ігоревім", дорогоцінна спадщина слов'янських народів, належить до шедеврів світової літератури, які не старіють, а молодіють у віках. Воно сповнює нас законною гордістю за наше минуле, нашу історію, наш народ, що створив і творить безсмертні пам'ятки самобутньої і високої культури.

При підготовці матеріалів використані:

"Слово о полку Ігоревім". -К.: Рад. письменник, 1955. - 370 с. "Слово о полку Ігоревім" та його поетичні переклади і переспіви. -К.: Наук, думка, 1967. - 526 с: ил.

* * *

Знциклопедия "Слова о полку Ігоревім": [В 5-ти т] /Редкол.: Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев и др. - Спб.: Изд-во "Дмитрий Буланий", 1995.-Т. 1-5.

Пінчук С. "Слово о полку Ігоревім": Посібник для вчителя. - К.: Рад. шк., 1990. -141с.

Пінчук С. Чарівне зерно поезії: Літ-критич. нарис. - К.: Рад. письменник, 1986. -219с.

Ткач М. Пахощі Боянових слів. -К.: Сніва,1996. - 152с

* * *

Асєєв Ю. "Слово" у бронзі //Україна. - 1992. - №10. - С. 12-13.

Звагельський В. У пошуках материнської землі генія //Сіверянський літопис. -1995. -№5.-С. 113-117.

Охріменко П. Материнська земля "Слова о полку Ігоревім" //Сіверянський літопис. -1995. - №4. -С. 16-21.

Охріменко П. Стежками Чернігово-Сіверщини //Пам'ятники України. - 1985. -№3. -С. 20-21.

Охріменко П. Чи знаємо ми по імені автора "Слова о полку Ігоревім"? //Укр. мова і літ. в шк. - 1990. - №11. - С. 79-85.

Пінчук С. Зоря коханого лиця: (Ярославна в сучасній поезії) //Жовтень. - 1986. -№9. -С. 100-104.

Словами "Слова" мовимо сьогодні //Пам'ятники України. -1985. - №3.-С.4-5.